

Vechten tegen een dreigende degradatie

Kennis, de nieuwe grondstof der Lage Landen

In de jaren zeventig was het kerngebied van Europa in het noord-westen van het continent gesitueerd. Dit Westeuropese kerngebied is aan veranderingen onderhevig. Het laat zich aanzien dat het gebied 'uiteengetrokken' wordt in twee afzonderlijke kerngebieden, van verschillende signatuur. We noemen ze respectievelijk de 'High Lands' en de 'Low Lands'. De algemene opvatting is dat binnen Europa een verschuiving van economische activiteiten naar het zuiden plaatsvindt.

Landschappelijke en klimatologische kwaliteiten van het woonmilieu liggen mede ten grondslag aan de economische groei van de High Lands in het Alpengebied.

MARTIN DIJST EN CEES CORTIE *

Zuidoost-Frankrijk, Zuid-Duitsland, Noord-Italië, Oostenrijk en Zwitserland zijn de potentiële groeiregio's in Europa. Zij behoren tot de High Lands van Europa. De resterende delen van het oorspronkelijke Westeuropese kerngebied vormen de Low Lands. Dit kerngebied zal om drie redenen van tweede signatuur zijn. Allereerst beschikt het gebied niet over die landschappelijk en klimatologische kwaliteiten, die mede ten grondslag liggen aan de economische groei van het Alpengebied. Wanneer deze kwaliteiten van het woonmilieu in betekenis voor de economische groei toenemen, dan zullen de verschillen in economische groei tussen de kerngebieden in de komende jaren nog meer uiteen gaan lopen.

In de tweede plaats is het kerngebied van de Low Lands niet het natuurlijke interne zwaartepunt van de Europese Gemeenschap (EG). De toetreding van de Zuid-Europese landen als Portugal, Spanje en Griekenland en het belangrijker worden

van de interne relaties binnen de EG, maken het centrum van Europa een 'natuurlijk' intern zwaartepunt van deze gemeenschap. Tenslotte zullen door de aanleg van de Kanaaltunnel en een spoorwegennet van hoge snelheidslijnen de Low Lands een meer geïsoleerde positie binnen Europa kunnen gaan innemen. Als gevolg van deze kenmerken kan een periferisering van het gebied gaan optreden¹.

Inhaken

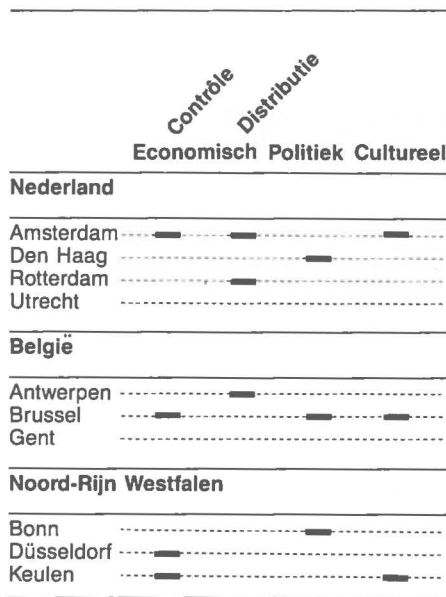
Drie belangrijke stedelijke regio's maken deel uit van het kerngebied van de Low Lands. Dit zijn achtereenvolgens de Randstad Holland (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht), de Rheinschiene (Bonn, Düsseldorf en Keulen) en de Belgische Driehoek (Brussel, Antwerpen en Gent). Structuurzwakke economische sectoren, zoals de zware industrie zijn voornamelijk buiten deze regio's gevestigd. De regio's hebben kansen om in te haken op de internationalisering van het bedrijfsleven. Op welke wijze moeten de drie stedelijke re-

gio's in de Low Lands reageren, willen zij bij de Europese integratie niet achterblijven? Onderzoek op dit terrein is nauwelijks voorhanden. Enige ideeën zijn in een tweetal publicaties² verwerkt. In dit artikel willen we een aantal aandachtspunten voor een mogelijke aanpak van de integratieproblemen belichten. In figuur 1 is een schematisch overzicht van de meest dominante functies in elke stedelijke regio gegeven. Algemeen kenmerk van de drie onderzoeksgebieden is, dat controle- en distributiefuncties de overhand hebben. Tevens illustreert de figuur, dat de verdeling van de onderscheiden functies in elke stedelijke regio een andere is. Tenslotte zijn de functies die Gent (distributie) en Utrecht (controle en cultureel) vervullen, in vergelijking met de functies van de andere steden, vrijwel uitsluitend van nationale betekenis.

Subsystemen

In het *economisch*-functionele subsysteem zijn Brussel, Düsseldorf en Keulen de belangrijkste beslissingscentra voor private ondernemingen. Dit is een gevolg van de aanwezigheid van relatief veel nationale en internationale regionale of hoofdkantoren. Alleen Londen en Parijs zijn in Europa van een hogere rangorde. In het *financiële* subsysteem domineren Amsterdam en Brussel. In vergelijking met bijvoorbeeld Londen zijn deze steden van ondergeschikte betekenis. Met betrekking tot het luchtvaartverkeer kan Amsterdam gekarakteriseerd worden als de 'gateway' van de Low Lands. Düsseldorf de tweede luchthaven van de regio is duidelijk minder belangrijk. Voor beide luchthavens geldt, dat Londen, Parijs en Frankfurt, allen gelegen in het kerngebied van de High Lands, van veel grotere betekenis zijn.

De grootste haven van deze regio èn van de gehele wereld is Rotterdam. Op ruime afstand wordt zij gevolgd door Antwerpen. De knooppunten van spoorwegen kunnen we vinden in Brussel, Keulen en Utrecht. Deze hebben voornamelijk een nationale functie. In het *politieke*-functionele subsysteem zijn Bonn, Brussel en Den Haag de kernsteden. De eerste twee genoemde steden zijn waarschijnlijk belangrijker dan het Nederlandse regeringscentrum. Dit is een gevolg van de ligging van Bonn in de in economisch opzicht machtige Bondsrepubliek en de centrale politieke functie die Brussel voor de Europese Economische Gemeenschap en de NAVO vervult. Op lager niveau dan de nationale regeringscentra staat Düsseldorf dat beslissingscentrum is voor de staat Nord-Rein Westfalen. Utrecht als provincie hoofdstad is als beslissingscentrum onbelangrijker dan Düsseldorf, aan-

Figuur 1

gezien zij over slechts beperkte bevoegdheden beschikt en haar politieke domein beperkt van omvang is. Tenslotte de *culturele* functies. Hier is door tegenstrijdige informatie moeilijk een rangorde aan te brengen. Voorlopig beschouwen we Amsterdam, Brussel en Keulen als de belangrijkste cultuursteden. Zij worden gevolgd door Antwerpen en Utrecht. In het overige deel van de EG liggen steden met een in cultureel opzicht hogere rangorde. Dit zijn bijvoorbeeld Londen en Parijs. De hierboven bij het schema geplaatste opmerkingen illustreren dat de 'top-posities' op de verschillende functieniveaus voor een belangrijk deel niet in de Low Lands, maar in de High Lands gesitueerd zijn. Een uitzondering hierop vormt wellicht Brussel, dat belangrijke internationale politieke functies uitoefent (EG, NAVO). We zien hierin een bevestiging van onze eerdere bewering, dat de Low Lands een gebied van tweede signatuur is. De vraag is of deze Low Lands zich kunnen opwerken tot het niveau van de High Lands, met andere woorden kunnen zij zich ontwikkelen van 'low' naar 'high'?

Nieuwe grondstof

In deze tijd van informatica, computers en communicatienetwerken zal het zo langzamerhand tot iedereen doorgedrongen zijn, dat we op weg zijn naar een meer op kennis en informatie gebaseerde samenleving. Vestigingsplaatsfactoren als de situering ten opzichte van de vindplaats of aanvoerplaatsen van fysieke grondstoffen en/of de aanwezigheid van goedkope arbeidskrachten, zullen in het Westen steeds meer aan belang inboeten. Informatieknooppunten en -bronnen en de woonplaats van hoger opgeleiden zijn de vestigingsplaatsfactoren in opkomst. R&D-afdelingen van bedrijven en overheidsinstellingen én universiteiten zijn belangrijke organisaties waarin nieuwe kennis wordt geproduceerd. Regio's waarin dergelijke onderzoeksinstellingen gevestigd zijn, kunnen een bevoorrechte positie innemen, mits de beschikbare kennis tussen belanghebbende organisaties in de regio wordt uitgewisseld. Deze kennisover-

dracht kan bijvoorbeeld plaatsvinden in de vorm van adviezen, contractonderzoek, doorstroming van werknemers en het ontstaan van spin-offs (zelfstandige ondernemingen).

Uit onderzoek³ weten we dat veel institutionele en culturele barrières een dergelijk uitwisselingsproces afremmen. Andere regio's, bijvoorbeeld in de High Lands, zullen profiteren van de in de Low Lands ontwikkelde kennis, wanneer een dergelijke onderlinge verwevenheid (interne integratie) tussen kennisproducerende en -consumerende organisaties niet tot stand wordt gebracht. Kennisintensieve activiteiten zijn in sterke mate afhankelijk van de hoger opgeleiden. Deze categorie stelt hoge eisen aan woning en woonomgeving. De laatste decennia is een toenemende maatschappelijke heterogeniteit waarneembaar. Huishoudens differentiëren zich naar structuur, participatie op de arbeidsmarkt en inkomen. Een ruimtelijke differentiatie ondersteunt de maatschappelijke variant. Op het stadsgewestelijk niveau zullen verschillende typen huishoudens in van elkaar te onderscheiden lokale woonmilieus gehuisvest zijn. De 'daily urban systems' zullen een reeks van woonmilieus variërend van landschappelijk aantrekkelijke woonmilieus tot kwalitatief hoogwaardige (internationale) stedelijke woonmilieus moeten bieden. De vraag is of elk van de drie regio's afzonderlijk in staat blijkt een dergelijke verscheidenheid aan te bieden. Op het ogenblik is nog veel te weinig kennis verzameld over woonmilieubehoefden van deze categorie huishoudens en de mogelijkheden die de onderscheiden stedelijke regio's hen bieden.

Netwerken

Een regio functioneert niet in een vacuüm maar vormt een onderdeel van een stedelijk systeem. De ontwikkeling van een stedelijke regio is mede afhankelijk van de functie die de regio binnen een netwerk van steden vervult. Functies verschillen in macht en aanzien. Bestuur en vernieuwing geven de meeste macht en status, gevolgd door het overbrengen van goederen en informatie. Routinematige productie staat op de laagste trede⁴. In deze rangorde weerspiegelt zich een hiërarchie van kennisniveaus. Twee factoren zijn verantwoordelijk voor de dynamiek van stedelijke systemen en de positie van een regio. Dit zijn de mate van functiespecialisatie en de transport- en communicatietechnologie. Als gevolg van deze factoren kunnen steden aan een stedelijk netwerk worden toegevoegd of eruit verdwijnen. In ieder geval veranderen de interacties tussen de nederzettingen.

In de economische sector treedt *specialisatie* op als gevolg van de technologische vernieuwingen van productieprocessen. Hierdoor kunnen deze processen gefragmenteerd worden in een aantal gestandaardiseerde individuele routinehandelingen. De toepassing van deze productietechnieken maakt internationalisering van industriële productie mogelijk⁵. Hand in hand met deze internationalisering van de industrie, gaat de internationalisering van de zakelijke dienstverlening. Planning, bestuur, productontwikkeling en onderzoek worden in toenemende mate complexer en belangrijker. Diversificatie en transnationalisatie lei-

den tot een toename van de behoefte aan management, planning en controle⁶.

Deze economische specialisering is verbonden met een ruimtelijke specialisering op internationale schaal. Globaal kunnen we stellen dat de kennisintensieve diensten- en industriesectoren in de Westerse landen steeds meer gaan domineren. De arbeidsintensieve sectoren verdwijnen steeds meer naar de lage-lonen-landen. De interacties tussen regio's en daarmee de economische integratie nemen als gevolg van deze specialisering toe. De tweede factor betreft de *transport- en communicatietechniek*. Als gevolg van innovaties in deze technieken is de snelheid en efficiëntie verhoogd en zijn de kosten verlaagd. Een toenemende internationalisatie van de economische sectoren is hierdoor mede mogelijk gemaakt⁷. Wijzigingen in het stedelijk systeem kunnen hierdoor optreden.

Handhaving

Veel steden in de drie stedelijke regio's bekleeden op dit moment top-posities binnen hun afzonderlijke nationale stedelijke systemen. Zij zullen degradatie niet kunnen ontlopen wanneer de huidige ontwikkelingen binnen Europa zich doorzetten. Zij kunnen hun positie behouden, wanneer zij met andere stedelijke regio's één geïntegreerde stedelijk regio vormen. Dit houdt niet alleen een toename van de relaties tussen de steden in, maar tevens een spreiding van functies over de steden. Complementariteit zal in plaats van concurrentie nagestreefd moeten worden.

Interne integratie is één van de voorwaarden voor externe integratie. Regio's kunnen hun ontwikkelingskansen verhogen door enerzijds regionale kennisproducerende organisaties te stimuleren hun onderzoeksprogramma's meer op elkaar af te stemmen en de regionale kennisoverdracht te vergroten. Anderzijds zal meer ingespeeld moeten worden op de woonbehoeften van hoger opgeleiden.

* Medewerkers aan het Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam.

1. M.Bierman en P.Benjaminse : *Proeve van een internationaal ruimtelijk-strategisch antwoord: het Neptunus concept als voorbeeld in PLAN, 7/8, 1988.*
2. M.J.Dijst en C.Cortie : *Van 'low' naar 'high': een voorstudie naar de ontwikkeling en toekomstmogelijkheden van polycentrische stedelijke systemen in Nederland, België en Noord-Rijn Westfalen, Amsterdamse Sociaal-Geografische Studies, 15, 1988.*
3. M.J.Dijst en C.Cortie : *Universiteit en Revitalisering: de betekenis van de Universiteit van Amsterdam voor een economische en residentiële revitalisering van Amsterdam. Nederlandse Geografische Studies, 51, 1987.*
4. P.M.Hohenberg en L.H.Lees: *The making of urban Europe: 1000-1950*, Harvard University Press, 1985.
5. P.Dicken: *Global Shift: industrial change in a turbulent world*, London, 1986.
6. zie Dicken(1986) en S.Sassen-Koob : *The new labor demand in global cities*, 1984.
7. zie Dicken (1986).